

Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU

LIMBA MOLDOVENEASCĂ ȘI LIMBA ROMÂNĂ

1. Termenul și conceptul de *limbă moldovenească*, oficiale în momentul de față în Republica Moldova, nu sunt o invenție recentă, ci au antecedente mai vechi.

1.1. Sintagma *limba moldovenească* este atestată, e drept, în Moldova și în Bucovina, ținuturi românești, începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar pentru o scurtă durată, expresia fiind practic părăsită după 1840¹. Acesta nu este însă un aspect pertinent pentru problema în discuție, deoarece prin această sintagmă nu se înțelegea o limbă în sensul strict științific al cuvântului, distinctă de română, ci o varietate a limbii române, vorbită de locuitorii Moldovei istorice. Folosirea acestei sintagme se explică prin semantismul cuvântului *limbă* în vorbirea curentă și prin faptul că, mai ales în trecut, dar adesea și în prezent, și în orice comunitate lingvistică, pentru vorbitorii diverselor graiuri, conștiința apartenenței lingvistice la o unitate supraordonată propriului grai – în cazul de față la limba română – este în general destul de slabă.

1.2. Istoria așa-zisei *limbi moldovenești*² începe propriu-zis cu Republica numită Moldovenească și zisă Autonomă, care a fost creată în cadrul R.S.S. Ucrainene – componentă a U.R.S.S. – în 1924. R.A.S.S. Moldovenească era o rămășiță a Basarabiei țariste, întrucât cea mai mare parte a acestui ținut – teritoriu românesc din cele mai vechi timpuri – fusese anexată în 1812 de Imperiul țarist, sub care a început politica de deznaționalizare și de izolare a Basarabiei față de restul regiunilor românești. După revenirea Basarabiei

la patria-mamă, în 1918, în teritoriul sovietic au rămas circa 200.000 de români, într-o zonă coincizând în linii mari cu Transnistria – care, deși ceruse și ea alipirea la România, nu reușise însă s-o obțină. Acești români au fost înglobați în amintita R.A.S.S. Moldovenească – expresie a intenției Uniunii Sovietice de a recupa de fapt integral Basarabia.

1.3. Despre o limbă distinctă de română a început să se vorbească în Uniunea Sovietică în perioada interbelică, cu referire la această R.A.S.S. Moldovenească. Inițial nu se folosea chiar sintagma *limba moldovenească*, ci doar aceea de *dialect moldovenesc*, și drept formă literară se acceptase limba română, iar ca alfabet se folosea încă, la fel ca în România, cel latin. Rațiunea adoptării ulterioare a denumirii de *limbă moldovenească* – căreia s-a încercat să i se dea o fundamentare științifică – a fost, evident, ca și după 1990, de ordin politic – naționalist și ideologic.

Prima tentativă de rupere a *limbii moldovenești* de tradiția literară românească s-a înregistrat în perioada cincinalului 1928-1932, când, în plan practic, în R.A.S.S. Moldovenească a fost impus alfabetul rusesc, iar L.A. Madan a preconizat schimbarea bazei dialectale a limbii literare din această republică prin dialectalizarea ei sub aspect fonetic, luând ca model graiul din ținutul Orhei. S-a încercat, de asemenea, sub aspect lexical, crearea artificială a unor compuse din elemente „neaoșe”, care să înlocuiască neologismele, mergându-se până la situația paradoxală că se preconiza inclusiv eliminarea împrumuturilor românești din limba rusă!

În plan teoretic, caracterul de sine stătător al *limbii moldovenești* – cel puțin literare – în raport cu româna a fost proclamat în mod programatic începând din anii '30, deși unii autori, ca M.V. Serghievski, continuau încă să îi recunoască, în prima perioadă, caracterul romanice.

Argumentele au fost însă în primul rând nu de ordin lingvistic intern

– cum ar fi fost necesar din punct de vedere științific, dar nu era posibil, deoarece realitatea nu o permitea –, ci de ordin extralingvistic: evoluția în condiții specifice, de izolare față de restul comunității românești.

Nu acestea sunt însă criteriile pe care se bazează stabilirea individualității lingvistice – genealogice și/ sau tipologice – a unei limbi. De aceea s-au invocat și argumente de ordin lingvistic, dar extern, ținând de istoria limbii și de influențele diferite suferite – și anume rusă și ucraineană în cazul *limbii moldovenești*. Unii dintre campioni ai acestor teorii nu au ezitat chiar să falsifice istoria celor așa-zise „două” limbi. Astfel, chiar până târziu, în anii '50, s-a susținut adesea ideea, fără nici un fundament real, potrivit căreia *limba moldovenească* s-ar fi despărțit de română încă din secolele al XIII-lea – al XIV-lea.

1.4. În cincinalul 1933-1937, deruta din politica lingvistică sovietică la începuturile ei s-a manifestat în R.A.S.S. Moldovenească prin reintroducerea (de scurtă durată însă) a alfabetului latin – în concordanță cu ceea ce se întreprindea sub acest aspect și în celelalte republici sovietice –, precum și prin revenirea temporară la modelul lingvistic românesc, prin calea relatinizării. Această revenire era preconizată însă numai din considerente tactice, și anume pentru a se înlătura prăpastia care se crease în mod artificial, prin politica anterioară, sub aspect lingvistic, între R.A.S.S. Moldovenească și Basarabia încă românească, spre care țintea în continuare imperiul sovietic.

1.5. Din 1937 și până spre 1950, necesitatea deromânizării *limbii moldovenești* literare a fost argumentată și ideologic, prin opoziția față de caracterul „burghez” al limbii române, autorul noilor norme ale *limbii moldovenești* literare fiind în acea perioadă I.D. Ciobanu.

Susținerea existenței *limbii moldovenești* a căpătat o și mai mare acuitate o dată cu anexarea la U.R.S.S., la început pentru scurt timp (în anii de război 1940-1941) și apoi

(din 1944) pentru peste patru decenii, a întregii Basarabii, transformată imediat în R.S.S. Moldovenească, care a înglobat și aproape toată fosta „republică autonomă”. Ca urmare, s-au intensificat și preocupările legate de *limba moldovenească*, cu atât mai mult cu cât noua republică era singura din componența U.R.S.S. căreia îi corespundea un stat distinct de aceeași etnie, România, încă nesocialistă în prima perioadă și cu care se învecina direct – ceea ce era considerat de autoritățile sovietice ca un mare pericol.

1.6. Dacă în perioada interbelică în problema *limbii moldovenești* predominase latura practică, vizându-se realizarea unei îndepărtări cât mai mari a ei de română, începând din anii '50 s-a dezvoltat tot mai mult și aspectul teoretic, cele două laturi întrepătrunzându-se și justificându-se reciproc.

Culmea denaturării adevărului istoric și lingvistic a fost atinsă în perioada dominată de ideile lui N.I. Marr, după care ar fi fost imposibil ca limba unei comunități socialiste precum R.S.S. Moldovenească să fie aceeași cu limba unui stat „burghez” cum era încă România. Pe baza saturării deliberate a limbii literare din R.S.S. Moldovenească cu cuvinte, sensuri și expresii împrumutate sau calchiate din rusă sau ucraineană s-a ajuns chiar la susținerea ideii că *limba moldovenească* nu ar fi romanică, ci, în cel mai bun caz, o limbă mixtă, slavo-romanică, sau chiar slavă.

Argumentelor extralingvistice și lingvistice externe în favoarea autonomiei *limbii moldovenești* față de română s-a încercat să li se adauge și argumente lingvistice interne, ținând mai ales de domeniul fonetic (adesea aspecte minore ale ritmului și intonației) și de cel lexical. Absența oricărei ierarhizări a elementelor lexicale și considerarea abuzivă, de către N.G. Corlăteanu, de exemplu, a unor elemente periferice ca făcând parte din fondul principal de cuvinte al *limbii moldovenești* au dus la afirmația lui M. Isaev potrivit căreia

elementele slave ar avea în această limbă, spre deosebire de română, o pondere de 40%.

Concluziile acelor comparații între *limba moldovenească* și română erau viciate și de faptul că majoritatea diferențelor semnalate în domeniul lexical priveau aspectul modern și, în cadrul acestuia, terminologiile de specialitate, în care, în perioada sovietică, pătrunseseră numeroase împrumuturi și calcuri din limba rusă, devenită în R.S.S. Moldovenească principala limbă a învățământului, a cercetării și a activității profesionale. Se omitea deliberat, de dragul demonstrației, și faptul că, după 23 august 1944, asemenea elemente pătrunseseră în număr considerabil, chiar dacă mult mai mic, și în limba română din România. De asemenea, nu se justificau generalizarea și extrapolarea la nivelul întregii limbi a concluziilor eventual valabile pentru asemenea varietăți funcționale ale ei.

Pe de altă parte, în comparație nu se antrenau graiurile și se dădeau drept caracteristice *limbii moldovenești* cuvinte precum *ceașcă* sau *gloată*, care în realitate circulă și în graiurile de pe teritoriul României pe o arie chiar mai largă decât a subdialectului moldovean, precum și altele, invocate de R.A. Budagov, cum ar fi *ciolan*, *iarmaroc*, *măță*, *ogradă*, *pleșuv*, care au devenit general cunoscute în limba română prin operele unor scriitori originari din Moldova istorică.

Susținerea existenței a două limbi românești distincte a dus, de altfel, și la afirmații adesea absurde privind apartenența la una, la cealaltă sau la ambele literaturi – română și *moldovenească* – a scriitorilor români originari din Moldova, Basarabia sau Bucovina din perioada anterioară creării unei republici moldovenești.

Au existat chiar tentative de a inventa pur și simplu trăsături proprii, de proveniență slavă – rusă și ucraineană –, și în structura gramaticală (dar în special în domeniul formării cuvintelor, cum a făcut R.A. Budagov) a *limbii moldovenești*, unui lingviști, ca I. Varticean, ajungând chiar până

la a nega principii fundamentale în lingvistică, și anume până la afirmația că legea potrivit căreia flexiunea este latura cea mai puțin penetrabilă a structurii gramaticale nu ar funcționa în cazul *limbii moldovenești*. Asemenea idei au fost însă combătute ca nefondate chiar de majoritatea lingviștilor sovietici, printre care se numără S.B. Bernstein, V.F. Șişmarev, V.P. Suhotin ș.a.

Exagerările marriste, compromițătoare, au fost combătute în numele lui Stalin însuși începând din anii 1951-1953, printre alții de V.V. Vinogradov. Încă din anii '50, romanitatea *limbii* naționale *moldovenești* a fost recunoscută și de lingviști sovietici ca M.V. Serghievski, A.S. Cikobava, V.A. Bogorodicki, A.A. Reformatski și mai ales V.F. Șişmarev și n-a mai putut fi contestată, dar caracterul ei pretins distinct de română a rămas o idee curentă și axiomatică în lingvistica sovietică a vremii.

În anii 1950-1955 s-a renunțat la justificarea ideologică a opoziției *limba moldovenească* – limba română, cu atât mai mult cu cât și statul român pășise pe calea socialismului. Îndepărtarea practică a limbii literare din R.S.S. Moldovenească de limba română s-a continuat însă prin dialectalizarea ei în domeniul fonetic, de data aceasta pe baza graiului din zona capitalei Chișinău – dialectalizare care a mers, printre altele, până la adoptarea ca normă chiar a palatalizării consoanelor labiale și dentale – și prin ruralizare, arhaicizare, delatinizare și în general dezoccidentalizare, ultimele compensate prin slavizare și rusificare.

1.7. După 1955-1956, excesele compromițătoare din fazele anterioare s-au atenuat relativ, eliminându-se mai ales dialectalizarea excesivă. S-a recunoscut că deosebirile *limbii moldovenești* față de română sunt în special de ordin lexical și că acestea nu-i afectează structura romanică. După „înlăturarea ideologiei burghezo-moșierești” în România, s-a acceptat chiar, de exemplu prin vocea lui V.F. Șişmarev, utilizarea, „critică”, este adevărat, a ceea ce în limba și

literatura României era considerat „pozitiv” – în sensul că nu cuprindea elemente „străine”. S-a renunțat astfel la obsesia diferențierii cu orice preț a normei literare moldovenești de cea românească propriu-zisă și s-a acceptat practic – implicit, dacă nu explicit – modelul acesteia, admitându-se în lexic unele elemente de proveniență muntenească sau aporturi latine ori latino-romance. Inadecvarea alfabetului rusesc la specificul limbii române a deformat însă într-o anumită măsură pronunțarea *limbii moldovenești*, prin cunoscuta influență a scrierii asupra rostirii. Aceasta a fost dublată de puternica ofensivă a rusei, devenită în R.S.S. Moldovenească limbă oficială și de predare în învățământul de toate gradele, precum și expresie a mass-media și a tuturor aspectelor vieții publice.

Din anii '50 încocoace nu s-au mai putut găsi argumente noi semnificative în susținerea dogmei existenței unei *limbi moldovenești* distincte de română, ci s-au adus mai curând o serie de nuanțări și de atenuări. Până și lingviști sovietici, ca S.B. Bernstein, R.A. Budagov, V.A. Lisițki, R.G. Piotrovski, V.M. Solnțev, I. Vasilenko ș. a. au început din acea perioadă să nu mai recunoască existența *limbii moldovenești* și să admită identitatea limbii literare în Moldova sovietică și în România.

2. Cât privește receptarea în afara Uniunii Sovietice a ideii existenței unei *limbi moldovenești* distincte de română, ea nu avea cum să se fi produs înainte de anii '50, circumscrierea, până după sfârșitul celui de-al doilea război mondial, a problemei la mica R.A.S.S. Moldovenească nefiind de natură a stârni reacții semnificative.

Ceea ce definește poziția lingviștilor occidentali față de ideea existenței unei *limbi moldovenești* distincte de română este neacceptarea ei unanimă. Considerarea ca de la sine înțeles a caracterului cu totul aberant al acestei idei explică în parte absența oricăror reacții din partea unei părți dintre specialiști.

În ce privește reacțiile explicite,

primele semnale de alarmă au fost trase încă începând din 1954 de lingviști români stabiliți în Occident – cum era și de așteptat –, și anume de Eugène Lozovan³ și de I. Popinceanu⁴. Ne pare rău că trebuie să observăm că nu a făcut același lucru, la acea vreme, și un lingvist precum Eugen Coșeriu, de la care, având în vedere originea sa basarabeană, ar fi fost cu atât mai mult de așteptat exprimarea unei poziții în această chestiune – lucru pe care avea să-l facă abia în anii '90.

Dintre lingviștii străini – care nu pot fi suspecți de lipsă de obiectivitate – a luat poziție prompt și hotărât în această problemă, încă din 1955, la un congres internațional, marele romanist italian Carlo Tagliavini, reluând-o în anul următor, pe baza unui material documentar mai amplu, la un congres de și mai mare răsunset⁵. Acesta reprezintă cel mai important moment din istoria receptării internaționale a problemei *limbii moldovenești*, prin care comunitatea științifică internațională a luat cunoștință de actul pur politic, nejustificat științific, al lansării artificiale a unei limbi care nu există.

Prin manualul de lingvistică romanică al lui Carlo Tagliavini, ca și prin acela al lui B.E. Vidos, sau, mai târziu, prin cel al lui Pierre Bec, poziția identică a romanistilor străini a devenit larg cunoscută, în acest chestiune exprimându-se, în decursul timpului, și alți lingviști străini, ca Alf Lombard, Yakov Malkiel și, mult mai în detaliu, Klaus Heitman⁶, Harald Haarmann⁷, Johannes Kramer⁸ etc. Aceeași opinie au exprimat și unii specialiști din țări la vremea aceea socialiste, precum Ladislav Gáldi, Klaus-Henning Schröder ș.a. – spre deosebire de un Jozef Kultéty, de pildă, care în 1955 susținea încă poziția sovietică oficială în această problemă.

3. Și în lingvistica românească, ecourile problemei *limbii moldovenești* au început să se facă auzite tot din anii '50. Condițiile epocii nu făceau însă posibilă pe atunci com-

baterea deschisă, la noi, a teoriei independenței limbii moldovenești în raport cu româna. De aceea este cu atât mai meritorie exprimarea unor rezerve față de această dogmă, între 1953 și 1958/1965 de către lingviști precum Elena Lungu (Carabulea), Ion Moise, Valeria Guțu (Romalo), Alexandru Ionașcu, Iorgu Iordan, Dimitrie Macrea, Victor Vascenco, Gheorghe Mihăilă sau Elena Slave (citați în odinea apariției contribuțiilor lor), în timp ce alții, ca I. Rizesc sau Al. Niculescu, au înregistrat aceste discuții fără nici un comentariu sau chiar, ca Arion Vraciu, Emil Petrovici sau Alexandru Graur, au susținut, din păcate, explicit tezele lingvisticii sovietice – ultimul revenind, este drept, asupra acestei poziții în condițiile în parte schimbate din 1985.

Dintre exemplele aduse în sprijinul distincției terminologice *limba moldovenească* – limba română, printre alții, de Emil Petrovici⁹, amintesc numai că paralela cu afrikaans din Republica Africa de Sud, care a primit o denumire distinctă de olandeză, din care provine, nu este relevantă, fiind vorba de o limbă creolă, care a suferit modificări drastice în raport cu idiomul de origine, cu care nu este reciproc inteligibilă. Nici invocarea exemplului flamandei nu mai este de actualitate, întrucât, într-o Europă unită, cele două state, Olanda și Belgia, au avut înțelepciunea de a recunoaște că vorbesc aceeași limbă și de a o denumi cu termenul comun de *neerlandeză*. Nu este cazul să mai amintesc aici exemplele bine cunoscute ale limbilor engleză, franceză, germană, portugheză, spaniolă, chiar rusă etc., care sunt limbi naționale și oficiale sau cooficiale, fiecare, în mai mult de un stat, fără să se fi simțit nevoia să li se schimbe numele în vreuna din țările respective.

În perioada 1961-1980, problema limbii moldovenești pare a fi devenit o chestiune tabu în cultura românească, în lucrările de lingvistică, în dicționarele explicative sau în cele enciclopedice recurgându-se la diverse strategeme pentru a se

evita cel puțin denaturarea adevărului științific.

Identitatea limbii moldovenești cu româna este recunoscută deschis la noi abia începând cu istoria limbii române a lui G. Ivănescu, apărută în 1980, și continuând cu mica enciclopedie *Limbile lumii* – în care Marius Sala nu a inclus un articol dedicat limbii moldovenești separat de cel consacrat românei, fapt aspru criticat în *Izvestia* – și mai ales cu capitolul lui Paul Lăzărescu¹⁰ din *Tratatul de dialectologie românească* sau cu articolele Mioarei Avram privind limba română din *Enciclopedia limbilor romanice*.

Contribuția *Tratatului de dialectologie* în elucidarea definitivă a acestei false probleme a fost hotărâtoare. Pe baza datelor obiective oferite de atlasele lingvistice s-a demonstrat unitatea subdialectului moldovean al limbii române de ambele părți ale Prutului. Examinându-se situația graiurilor din acum fosta R.S.S. Moldovenească, s-a constatat nu o diviziune pe axa vest-est în raport cu graiurile învecinate din România, ci o împărțire pe axa nord-sud, care înglobează graiurile românești din cele două țări. Astfel, graiurile din cea mai mare parte a fostei R.S.S. Moldovenești se grupează împreună cu cele din centrul Moldovei românești, cele din nord – împreună cu graiurile din Bucovina și din nordul Moldovei noastre, iar cele din sud-vest – cu graiurile din sudul Moldovei românești.

4. După reintrarea în drepturi a limbii naționale și cu atât mai mult după dobândirea independenței Republicii Moldova, susținerea păstrării termenului *moldovenesc* pentru denumirea limbii oficiale a noului stat s-a dovedit strâns legată de politica vizând conservarea generală a vechilor structuri.

Lingviștii români și străini și-au exprimat energic poziția în problema în cauză atât colectiv, cu prilejul Colocviului de Românică de la Tutzing și al Congresului Filologilor Români de la Timișoara, cât și individual¹¹ – dar, din păcate, fără efect practic.

5. În aparență o chestiune formală, de strictă etichetă, denumirea limbii oficiale a Republicii Moldova ca *moldovenească*, după numele statului – nedorită și chiar respinsă, inclusiv pentru semnificația ei simbolică, de o bună parte a populației avizate și neîndoctrinate tendențios din această țară – este nu numai inutilă, dar și inexactă și ascunde un subtext periculos și dăunător înseși dezvoltării acestei *limbi*.

Ea este și contraproductivă, în condițiile în care e vorba de o țară mică, în care, dacă ne referim la aspecte precum învățământul sau piața cărții, cel puțin considerentele economice sunt de natură a impune circulația în ambele sensuri a publicațiilor, așa cum dovedesc practic editurile din cele două țări care publică cu succes inclusiv gramatici, dicționare explicative sau ortografice care ar trebui să fie valabile pentru o limbă română unică. De asemenea, pentru a lua numai încă un exemplu, în domeniul terminologiilor de specialitate și al standardizării acestora, racordarea terminologică a României și a Republicii Moldova, susținută, printre altele, de acțiunile Uniunii Latine, nu ar putea fi decât benefică în primul rând pentru Republica Moldova.

După cum s-a dovedit, această chestiune aparent formală a denumirii limbii oficiale a fost însă, din păcate, numai preludiul reintroducerii rusei în vechile ei „drepturi” și al măsurilor luate în domeniul învățământului privind îngrădirea predării limbii, a istoriei și a literaturii române – măsură căreia populația conștientă de riscurile acestor decizii i s-a opus cu același curaj bine cunoscut, pentru care merită toată admirația.

În concluzie, chestiunea așa-numitei *limbi moldovenești* s-a dovedit a fi, în plan lingvistic, o falsă problemă, creată și dirijată, ca în atâtea alte cazuri similare, din rațiuni strict politice, intercomprehenșiunea reciprocă dintre cele două „limbi” fiind

incontestabilă, iar diferențele dintre ele – cu totul minore.

Să sperăm că istoria va face în cele din urmă dreptate.

NOTE

¹ V. Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București, 1983, și S. Berejan, *De ce glotonimul moldovenesc nu poate rivaliza cu glotonimul român cu aplicație la limba literară*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, 1990, 6, p. 29-37.

² Pentru detalii și bibliografia problemei v. Ioana Vintilă-Rădulescu, *Lingviștii și „limba” moldovenească*, în „Limba Română”, 41, 1992, 5, p. 261-277.

³ Eugène Lozovan, *L'Atlas linguistique de la langue «moldave»*, în „Orbis”, 3, 1954, p. 419, și *La linguistique roumaine de 1952 à 1954*, în ZrP 71, 1955, 5/6, p. 391.

⁴ I. Popinceanu, în „Buletinul Bibliotecii Române” din Freiburg I. Breisgau, 3, 1955/1956, p. 200.

⁵ Carlo Tagliavini, *Una nuova lingua letteraria romanza? Il Moldavo*, în *Congresso Internazionale di Studi Romanzi (Firenze, 3-5 aprile 1956)*, Florența, vol. II, partea I, 1959, p. 445-452.

⁶ Klaus Heitmann, *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien*, în ZrP 81, 1965, 1/2, p. 102-156 și, mult mai recent, *Moldauisch*, în *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, vol. III, Tübingen, 1989, p. 508-521.

⁷ Harald Haarmann, *Balkanlinguistik (2): Studien zur interlingualer Soziolinguistik des Moldauischen*, Tübingen, 1978, p. 187-203.

⁸ Johannes Kramer, *Das Moldauische*, în „Balkan-Archiv”. Neue Folge, 5, 1980, p. 125-136.

⁹ Emil Petrovici, *Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică*, în „Limba Română”, 3, 1954, 1, p. 10-18.

¹⁰ Paul Lăzărescu, *Subdialectul moldovean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 208-240.

¹¹ V. în special Mioara Avram, în *Enciclopedia limbii române*, București, 2001, p. 348-351, s.v. „moldovenească, limbă”.